

VÁCLAV NOVÁK

50 LET BRNĚNSKÉ POBOČKY ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ

Slavíme-li dnes 50leté jubileum založení brněnské pobočky Československé společnosti zeměpisné je nutné, abychom bilancovali vše, co bylo touto institucí vytvořeno, nebo co bylo pro ni vykonáno, abychom zvažovali, co bylo dobré, nebo méně dobré.

Padesát let pro společenskou organizaci je málo i mnoho roků, ale je to značná doba pro lidský život. Dnes žije již jen málo geografů, kteří byli při zrodu naší pobočky — tehdejšího Odboru československé společnosti zeměpisné v Brně. Proto snad bude vhodné, připomeneme-li si alespoň v krátkosti běh všech těch událostí, které jsou spojeny s její existencí.

Více než 30 roků zápasila moravská veřejnost o zřízení druhé české university než mohlo dojít k realizaci tohoto požadavku, r. 1919 v Brně. Je samozřejmé, že své opodstatněné místo na této vysoké škole získala i geografie — zeměpis a tak došlo v r. 1922 ke zřízení zeměpisného ústavu na přírodovědecké fakultě brněnské university, který umožnil v plně šíři rozvoj geografie na Moravě a znamenal též novou etapu ve vývoji moravské geografie.

S existencí posluchačů geografie vyvstala i snaha po jejich organizovanosti v odborném směru a tito již v r. 1923 ohlásili výboru Československé společnosti zeměpisné v Praze ustavení Akademického odboru v Brně, který měl 39 členů. O rok později, v r. 1924, byl z popudu budovatele zeměpisného ústavu university prof. dr. Františka Kolářka založen Odbor československé společnosti zeměpisné v Brně, jehož stanovky a existence byly schváleny výnosem zemské politické správy na Moravě ze dne 6. 12. 1924 pod č. 152.425.

Odbor byl samostatným spolkem s volnou návazností na dříve již existující Československou společnost zeměpisnou v Praze. Hlavním úkolem tohoto spolku, jak se praví v 1. článku jeho stanov, je pěstovati zeměpis ve všech jeho oborech, se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě, po stránce vědecké a praktické. V dalších 19 člancích je stanoven jednací řád Odboru, počet funkcionářů i jejich pravomoc. Jak je patrné ze stanov, ale hlavně ze samotné činnosti spolku, hlavním posláním Odboru byla především činnost koordinační, která měla nejen usměrňovat geografický výzkum v zájmových oblastech, ale též se podílet na orientaci celé čsl. geografie a činnost publikační, která měla umožnit moravským geografům publikování jejich výzkumných prací.

Odbor zeměpisné společnosti v době založení čítal 30 činných členů a jeho předsedou byl prof. Fr. Koláček, jednatelem asistent Frant. Říkovský.

Jestliže v počátcích existence Odboru byla veškerá jeho činnost zaměřena jen na konání zeměpisných přednášek, s postupem doby nabývala výzkumného charakteru, a v r. 1929 se ustavila při Odboru Komise pro výzkum Vysokých Tater a nejbližších oblastí karpatských, jejíž význam spočíval především v tom, že

měla sdružovat naše karpatské odborníky a publikovat jejich práce s karpatskou tematikou. Ještě téhož roku, kdy byla komise založena, vyšel její první spis a byla to práce F. Vitáska „O starých ledovcích v Bělských Tatrách“.

V témže roce byl též částečně pozměněn výbor Odboru, novým jednatelem se stal Jan Krejčí, asistent zeměpisného ústavu. V pozdějších letech vystřídal ve funkci místopředsedy prof. dr. A. Semeráda prof. dr. Fr. Vitásek a v tomto uspořádání setrval výbor až do r. 1941.

Ve dnech 13. a 14. prosince 1930 uspořádal Odbor na zeměpisném ústavu university pracovní schůze, jejichž jednání bylo zaměřeno především k aktuálním problémům čs. geografie (např. na nové členění čs. Karpat, regionalismus Československa, geomorfologický a kartografický výzkum, geografické sjezdy aj.). Toto shromáždění je později označováno jako 1. sjezd čs. geografů a dalo základ tradici geografických sjezdů.

Zájmové pole pobočky se neustále rozšiřovalo, přibývalo výzkumných prací, takže Odbor v témže roce rozšířil svou vydavatelskou činnost a počal vydávati publikace ve třech řadách. Řada A zahrnovala spisy Tatranské komise, řada B — spisy týkající se země Moravskoslezské, později Českých zemí a řada C — spisy týkající se ostatních zeměpisných otázek. Nejčastějšími autory těchto spisů v třicátých letech byli prof. Vitásek, z oboru fyzické geografie, prof. Koláček a prof. Říkovský (sídelní zeměpis), prof. Horák (historický zeměpis) a doc. Hrudička (klimatologie).

Krizová léta dolehla i na Odbor čs. společnosti zeměpisné, což se projevilo nejen poklesem členstva (ze 70 na 29), ale též neutěšenými finančními poměry s negativním dopadem na publikační činnost.

Členové brněnského Odboru se v hojném počtu zúčastnili 2. sjezdu čs. zeměpisců v r. 1932 v Bratislavě a iniciativně se zúčastnili jednání ve všech sekcích. Obzvláště významným přínosem byl podnětný návrh dr. Gregora a prof. Vitáska na zřízení stálé meteorologické observatoře ve Vysokých Tatrách, později lokalizované při vrcholové stanici lanovky na Lomnický štít.

S ustupující hospodářskou krizí opětně vzrůstal i počet členů pobočky, a to na 95 v r. 1936. Avšak neutěšený hospodářský stav trval dále a Odbor musel nadále omezovat svou vydavatelskou činnost. Hlavní činnost v tomto období byla však zaměřena na přípravu 4. sjezdu Československé společnosti zeměpisné v Olomouci, který se konal v r. 1937. Tento probíhal již v dusivém ovzduší blížící se války, která tak rušivě zasáhla do vývoje čs. geografie, o to především v Brně. Ve stejném duchu je zaměřen i jediný spis Odboru vycházející v tomto roce a je to Hrudičkova Klimatologie a obrana státu.

Bouřlivý průběh osmatřicátého roku zasáhl rovněž nepříznivě do spolkového života brněnských zeměpisců. Veškerá činnost Odboru byla soustředěna do prvního pololetí, kdežto druhé bylo poznamenáno mobilizací, mnichovskou tragedií a zákazem veřejné činnosti. V tomto roce vychází však Sborník 4. sjezdu československých geografů v Olomouci a Říkovského Základy k sídelnímu zeměpisu Československa, v témže roce dosáhnul i počet členů Odboru nejvyššího předválečného stavu, tj. 123 členů.

V období 2. světové války ustala činnost Odboru úplně, a to jednak stupňujícími se válečnými útrapami, hlavně však perzekucí předsedy spolku prof. Koláčka (zatčen 5. 12. 1941 — umučen 7. 5. 1942), a dalších 2 významných funkcionářů, prof. Říkovského (zatčen 11. 12. 1941 — zemřel 5. 10. 1942) a doc. Hrudičky (zatčen 27. 11. 1941 — zemřel 13. 4. 1942). Jak těžká to byla ztráta pro československou geografii, zvláště pro moravskou, plně se projevilo až v poválečných letech.

Pracovní neformálnost brněnského Odboru Čs. společnosti zeměpisné byla nejlépe patrna z jeho patnáctileté činnosti. Koordinace výzkumu a publikování výzkumných prací bylo hlavním posláním Odboru. To je patrné i z ediční činnosti, kdy do r. 1940 bylo uveřejněno ve spisech Odboru 24 pojednání — v řadě A 5 titulů, v řadě B 10 titulů a v řadě C 9 titulů.

Poměrně méně obsáhlá byla činnost přednášková — 2 až 5 akcí během jednoho roku, kdy přednášky byly zaměřeny na aktuální témata. Pozoruhodné je i to, že Odbor navázal již v r. 1936 styky s vědecko-nakladatelským ústavem Velkého sovětského atlasu světa v Moskvě a vyměňoval si s ním publikace. Nejmenší důraz byl pak kladen na administrativu, ročně se konaly 2–3 výborové schůze, jinak všechnu agendu vyřizovalo operativně předsednictvo.

Druhé — poválečné období Odboru čs. společnosti zeměpisné v Brně se datuje od podzimu r. 1945, kdy Odbor započal svou činnost vzpomínkovou slavností na své umučené členy. Na počátku r. 1946 měl Odbor již 166 členů, vlivem značného přílivu posluchačů geografie a za prvního poválečného předsedu byl zvolen prof. Vitásek, který se stal rovněž místopředsedou Československé společnosti zeměpisné v Praze a tím byla navázána užší spojitost mezi sesterskými organizacemi. Jednatelem byl zvolen doc. J. Krejčí. Přednášková činnost v této době byla nevelká, o to však byla větší snaha o vydávání spisů pobočky. V r. 1946 byla vydána již Vitáskova práce Srážky v povodí Moravy a Odry a do tisku byly přijaty 3 další práce. O rok později pak vychází slavnostní spis k desátinám prof. Horáka, který měl vyjít v r. 1941 a redigoval jej ještě prof. Kolářek a Říkovský.

Značný počet brněnských geografů se zúčastnil i 5. sjezdu čs. zeměpisců v Praze (1947), kde živě byla diskutována žádoucí úprava zeměpisu na školách v duchu sociální a hospodářské výstavby naší republiky. V r. 1948 dosáhl Odbor rekordního počtu členů 259.

Následující léta činnosti Odboru jsou poznamenána částečnou stagnací, která byla především dána úbytkem členů — odchodem velkého počtu posluchačů do praxe. V r. 1950 poklesl počet členů na 143 a zvlášť citelně se Odboru dotkla reorganizace vydavatelské činnosti, kterou mu bylo odňato od r. 1950 vydavatelské oprávnění a přeneseno na Přírodovědecké nakladatelství v Praze, které mělo zajišťovat nárokované požadavky, ale zdaleka na to svou kapacitou nestačilo. Tímto zásahem byl dotčen jeden z hlavních bodů činnosti Odboru. Poslední publikace, která vyšla ve spisech Odboru byla Lázničkova studie Moravská města. Rovněž i přednášková činnost byla v této době značně omezena, a to především proto, že byly vytvořeny jiné instituce (např. Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a Dům osvěty), které konaly osvětovou činnost v široké veřejnosti a jejich lektory byli ve značné míře i aktivní členové společnosti. Tak např. v r. 1953 se nekonala v brněnském Odboru žádná přednáška a nepřiznivý stav značně umocňovala i ona skutečnost, že po delší dobu nevyšlo žádné číslo Zeměpisného Sborníku, jediného orgánu zeměpisců.

Na základě nového zákona o dobrovolných organizacích a shromážděních z r. 1951 se presidium ČSAV na své schůzi, konané 8. května 1953, usneslo, aby Československá společnost zeměpisná byla převedena do svazku ČSAV. O tento převod bylo požádáno Ministerstvo vnitra přípisem 15. 11. 1954 a po schválení tohoto převodu 14. 11. 1955, vznikla nová organizace Československá společnost zeměpisná při Československé akademii věd, s celostátní působností a nově stanoveným organizačním řádem. Cílem této přestavby bylo nejen zajistit hmotnou stránku společnosti, ale zajistit též její aktivní účast na socialistické výstavbě republiky jako dobrovolné, vědecké, výběrové společnosti vědeckých a odborných pracovníků

v geografii. Řídící činnost společnosti připadla Ústřednímu výboru za součinnosti vnitřních složek, tj. poboček Společnosti.

Na základě těchto úprav požádal dosavadní Odbor Československé společnosti zeměpisné při ČSAV o zřízení pobočky ČSSZ v Brně. Ústřední výbor této žádosti vyhověl a dřívější Odbor čs. společnosti zeměpisné zanikl 31. 12. 1956, což bylo potvrzeno i podle jeho stanov poslední valnou hromadou, která se konala 27. 2. 1957.

Nově ustavená pobočka měla ke konci roku 1957 113 fyzických a 8 kolektivních členů.

V údobí organizační přestavby neustala však její odborná činnost, ba naopak od smolenického sjezdu čs. zeměpisců (1955) zintenzívněla a lze pozorovat i snahu po hledání nových forem práce. Dochází se k poznání, že celodenní semináře s jednotnou tematikou nebo přímo exkurze v terénu jsou mnohem vhodnější vzdělávací formou než běžná přednášková činnost.

Prvořadým úkolem brněnské pobočky v l. 1956 a 1957 bylo zajistit konání 7. sjezdu československých zeměpisců, jež se uskutečnil ve dnech 2.—6. 7. 1957 a stal se přehlídkou drobných úkolů, které řeší jednotliví jeho členové. Chybí však účast Společnosti na řešení ucelených větších úkolů. Na sjezdu byl též projednán návrh na zpracování nového Atlasu ČSR, který by měl být novější obdobou dřívějšího národního atlasu. Garantem zpracování se stala redakční komise při zeměpisné komisi ČSAV. Na sjezdu bylo dále apelováno na odborné pracovníky v geografii, aby věnovali více svého úsilí problémům školské geografie a přispěli tak k rozvoji teorie vyučování zeměpisu.

V témže roce vznikla při Československé společnosti zeměpisné opavská pobočka, takže brněnská pobočka musela vyčlenit ze své evidence všechny členy Severomoravského kraje a stala se jen organizací s krajskou působností.

Další činnost pobočky byla v té době zaměřena na konání pracovních exkurzí a pro širokou veřejnost zajišťovala cykly přednášek s aktuální tematikou. Značná část členů pobočky počala spolupracovat na přípravě Československého vojenského atlasu i dříve vzpomenutého Atlasu ČSR.

Práci tohoto směru byla určena činnost pobočky ve sjezdovém mezidobí, tj. mezi brněnským a opavským sjezdem, který se konal r. 1959 v Opavě a na jehož přípravě a zdárném průběhu se podíleli členové brněnské pobočky přednesením četných referátů, přípravou informačních publikací a exponátů pro sjezdovou výstavu.

Na schůzi, která se konala 1. 3. 1960, usnesl se výbor pobočky zavést novou organizační práci, a to přenesením řešení úkolů do 4 odborných komisí: Komise pro vědeckou výzkumnou práci, komise pro organizaci přednášek a exkurzí, komise pro organizaci spolupráce s učiteli zeměpisu a redakci informačních zpráv ČSSZ — pobočky v Brně.

Komise pro spolupráci s učiteli zeměpisu navázala plodnou spolupráci s Krajským pedagogickým ústavem, která trvá dodnes a má snahu nejen informovat širokou veřejnost učitelů geografie o současném stavu geografie, ale usměrňovat a napomáhat jejich výzkumné činnosti. Redakce započala svou činnost vydáváním Informačních zpráv, které vydávala do r. 1962, kdy musela od dalšího vydávání pro finanční obtíže upustit. Nedostatek finančních prostředků znemožňoval i zapojení většího počtu pracovníků do aktivní práce pobočky.

Období 10. jubilejního sjezdu ČSSZ, tzv. prešovského, je poznamenáno aktivní účastí značného počtu členů pobočky na zpracování 3 velkých atlasových děl, dříve již vzpomínaného Čs. vojenského atlasu, Atlasu ČSSR a Atlasu Československých dějin.

V roce 1966 rezignoval na funkci předsedy pobočky prof. Vitásek, a to po 20letém vykonávání této funkce a novým předsedou byl zvolen prof. Nosek. Byla provedena reorganizace celého výboru a hledány nové metody, jak oživit činnost pobočky. Jednou z těchto bylo založení místních organizací brněnské pobočky v Břeclavi, Jihlavě, Kroměříži a Uherském Brodě, později i v Gottwaldově, které mají zajišťovat nejen užší styk vedení pobočky s mimobrněnskými členy, ale i umožnit jejich účast na odborných akcích, které jsou jim dostupnější, konají-li se v místě poboček.

Brněnská pobočka získala i další své zázemí vznikem Geografického ústavu ČSAV v Brně, který ve značné míře napomáhá uskutečňovat její záměry. Dále byla prohloubena spolupráce pobočky s Krajským pedagogickým ústavem, která má přispět k modernizaci výuky zeměpisu na školách a odstraňovat tak disproporce mezi školskou geografii a odbornou geografii, která přispívá k řešení současných problémů vyvstávajících s postupující technickou revolucí.

Jednou z forem i předávání nových poznatků staly se i semináře, které se občasně konají v rámci uherskobrodských dnů učitelů a které mají již svou tradici.

V roce 1968 se pobočka významně podílela i na konání oslav 100. výročí narození cestovatele A. Musila.

Obzvláště bohatá je činnost pobočky od r. 1969, kdy kromě četných přednášek proslovených často významnými zahraničními geografy, bylo obnoveno vydávání Informačních zpráv ČSZ — pobočky v Brně, konala se řada seminářů, z nichž např. uvádím seminář o geografickém výzkumu malých oblastí (1971), seminář o životním prostředí (1973), seminář o vlastivědných mapách (1973), které měly dobrou úroveň, nejzdařilejší akcí byla pak Hydrologická konference, která se konala 6. 11. 1971.

Významnou geografickou akcí University UJEP, Geografického ústavu ČSAV a naší pobočky bylo sympozium k uctění památky 30. výročí umučení prof. Kolářka, prof. Říkovského a doc. Hruďičky v Mauthausenu, kterého se zúčastnilo téměř 100 účastníků a na kterém bylo předneseno 29 referátů. Toto sympozium mělo připomenout nejen velký vědecký, ale i politický odkaz těchto bývalých učitelů brněnské university.

V minulém roce však byla pobočka postížena ztrátou svého významného člena, dlouholetého předsedy pobočky, významného čs. geografa, člena korespondenta ČSAV prof. dr. Fr. Vitáska, DrSc., který do poslední chvíle se zajímal o činnost pobočky a poslední jeho prací je publikace Vývoj moravské geografie, ve které je popsána i činnost brněnské pobočky.

Z krátkého výčtu pouhých fakt a momentů, které je podmiňovaly, je vidět jak bohatá byla činnost brněnské pobočky za 50 let a je třeba si jen přát, až se bude slavit druhé padesátiletí jejího trvání, aby tato byla ještě bohatší, neboť podmínky k této práci, které nám umožňuje naše socialistická republika jsou mnohem příznivější, než tomu bylo při zrodu brněnského Odboru čs. společnosti zeměpisné.

FIFTY YEARS OF THE BRNO BRANCH OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY

In 1924 the Branch of the Czechoslovak Geographical Society in Brno was founded on Prof. Dr. Fr. Kolářek's initiative. The Branch had 30 members at the beginning. Its main activities were geographical lectures and later research activities the results of which were published in its journals. The journals appeared since 1930 in three series: A — dealing with the Tatry Mts., B — with Moravia-Silesia, later Bohemia and Moravia, and C — with remaining geographical problems.

On December 13 and 14, 1930 the Branch held its working meeting devoted to special geographical questions and attended by all outstanding Czechoslovak geographers. The meeting took place in the Institute of Geography of the University of Brno. The meeting has been designated later as the first Congress of Czechoslovak Geographers and was the basis of the tradition of geographical congresses.

The Brno Branch of the Czechoslovak Geographical Society was also affected by the economic crisis resulting not only in the decrease of the number of members but in unfavourable financial conditions with a negative effect on publication activities of the Branch. With retreating economic crisis the activities of the Branch could develop again as long as to 1938 when the number of members reached its highest prewar level i. e. 123 members.

During World War II the activities of the Branch stopped both owing to increasing war affliction and to the persecution of its chairman, Prof. Kolářček and two other significant functionaries.

The post-war period of the Branch started in the autumn 1945 when Univ. Prof. Dr. Fr. Vitásek was elected new chairman. In 1946 the Branch had already 166 members and its activities were linked to the pre-war tradition mainly as to the publication of the works of its members. In 1950 the Branch was deprived of publisher's licence on the basis of the reorganization of publication activities.

On the basis of the new law on voluntary corporations of 1951 the Presidium of the Czechoslovak Academy of Sciences decided (1953) that the Czechoslovak Geographical Society be associated with the Czechoslovak Academy of Sciences. Thus in 1955 a new society, the Czechoslovak Geographical Society at the Czechoslovak Academy of Sciences developed covering with its activities the whole territory of Czechoslovakia. The Society was given new regulations and its part became also the Brno Branch of the Geographical Society as the Branch of the Czechoslovak Geographical Society in Brno and the former Brno Branch was dissolved to December 31, 1956. This fact was confirmed even according to its regulations by its last general assembly on February 27, 1957.

The new Branch in Brno had 113 individual and 8 collective members towards the end of 1957. Since 1955 the activities of the Brno Branch increased again and from July 2 to 6, 1957 the 7th Congress of Czechoslovak Geographers was held in Brno. During the Congress the proposal of the elaboration of a new Atlas of Czechoslovakia was discussed to substitute the National Atlas from 1936. In the same year, the Opava Branch of the Czechoslovak Geographical Society was founded and the Brno Branch had to shelve all members of the North Moravian Region and became an institution with regional sphere of action.

At those times, the activities of the Brno Branch were concentrated on the organization of lectures for public, on field trips and a considerable part of members took part in the preparation and elaboration of the Czechoslovak Military Atlas and the National Atlas mentioned above. In 1960, 4 special commissions were established in the Brno Branch most intensive activities being registered in the Commission for Cooperation with Geography Teachers.

In 1966, Prof. Dr. Fr. Vitásek, Corresponding Member of the Czechoslovak Academy of Sciences, resigned the function of the chairman of the Brno Branch. Univ. Prof. Dr. Miloš Nosek was elected new chairman. The whole Committee of the Branch was reorganized and new methods were looked for to intensify the activities of the Branch. In connection with these efforts local groups of the Brno Branch were founded, such as for instance at Břeclav, Uh. Brod, later at Gottwaldov, etc. The cooperation with the Regional Pedagogical Institute in Brno and mainly with the Institute of Geography of the Czechoslovak Academy of Sciences in Brno helping with the realization of the plans of the Branch was further intensified.

The Brno Branch activities have especially intensified since 1969 when, in addition to numerous lectures often delivered by outstanding geographers from abroad, several courses were organized appearing the most effective form of scientific activities of the Brno Branch of the Czechoslovak Geographical Society at the present.